

Oorlogswinter – Jan Terlouw

Het is de ijsskoude winter van 1944/1945. Nederland is bedekt door een dik pak sneeuw. De Tweede Wereldoorlog is nog in volle gang. In het westen van Nederland heerst grote honger. In een dorpje in de buurt van Zwolle woont de veertienjarige Michiel, die niet kan wachten tot hij iets kan betekenen in het verzet. Dit tot ergernis van zijn vader, die als burgemeester vooral bezig is om escalaties in het dorp te voorkomen. Als zijn buurjongen Dirk, die meedoet aan een overval op het munitiedepot, aan Michiel vraagt of hij een brief aan iemand wil bezorgen als het mis mocht gaan, voelt hij zich eindelijk serieus genomen. Maar de overval blijkt verraden, Dirk wordt opgepakt en degene bij wie hij de brief moet bezorgen, is doodgeschoten door de Duitsers.

Michiel moet uitgaan van zijn eigen kracht. Hij leert al snel dat goed en kwaad dicht bij elkaar liggen. Dat oorlog misschien spannend lijkt maar vooral ook gruwelijk is. Met zijn eenzaamheid groeit ook zijn onafhankelijkheid. Michiel moet als een volwassen man zijn eigen beslissingen nemen. Die laatste oorlogsmoanden zal hij zijn hele leven met zich meedragen...

Over de auteur

Jan Terlouw (1931, Kamperveen) werkte jaren als kernfysicus voordat hij in 1970 besloot de politiek in te gaan. Hij was onder meer fractievoorzitter van D66, Minister van Economische Zaken, Commissaris der Koningin in Gelderland en senator van de Eerste Kamer. Tegelijkertijd debuteerde hij als kinderboekenschrijver met Pjotr en Oom Willibrord. Zijn bekendste boeken zijn Koning van Katoren (bekroond met een Gouden Griffel en verfilmd in 2012) en Oorlogswinter (naar de verfilming in 2008 kwamen bijna een miljoen bezoekers)

Thema's: alleen zijn, angst, hongerwinter, oorlog, verraad,

De lessuggesties passen bij de volgende vakken: Nederlands, Engels, geschiedenis, levensbeschouwing, maatschappijleer.

Lessuggesties

Doelgroep: 'Oorlogswinter' is geschikt voor 11+. Onderstaande opdrachten zijn bedoeld voor leerlingen van groep 8 van het basisonderwijs tot klas 3 van het voortgezet onderwijs.

Tijdsinvestering: Afhankelijk van de gekozen opdrachten variërend van een half lesuur tot meerdere lesuren.

Uitvoering: Klassikale of individuele start, vervolginvulling zowel individueel als in groepjes mogelijk.

Introductie

Begin de inleiding van het boek Oorlogswinter door te inventariseren wat er in uw groep bekend is over de Tweede Wereldoorlog. U kunt dit doen door uw leerlingen in kernwoorden te laten brainstormen over het onderwerp en de uitkomsten direct via het digibord of via de beamer inzichtelijk te maken. (*) Laat, indien mogelijk, toelichten wat er over de genoemde onderwerpen bekend is.

U kunt daarna of in plaats van die opdracht [dit filmpje](#) laten zien: het toont de oorlog in zeven minuten. Het is geschikt voor kinderen vanaf 10 jaar, maar houd er rekening mee dat het emotionele reacties kan oproepen.

Het boek zelf kunt u introduceren door de volgende inleiding.

- Van *Oorlogswinter* is er een aantal verschillende omslagen. De oorspronkelijk versie laat een gehurkte jongen zien met een tas om zijn schouders en een steen in zijn hand. Hij zit half verscholen achter een haag. Aan de andere kant van de haag staan twee Duitse soldaten. De filmversie laat een jongen zien die langs een peloton Duitse soldaten over een besneeuwd pad fietst. Tenslotte is er nog een versie waarop we een silhouet van een fietser zien die over de loop van een pistool fietst. De omslag verder is blauw met witte stippen die aan sneeuw doen denken.
- Vraag aan de leerlingen welke omslag hen het meest aanspreekt. Waarom? Welke omslag vinden ze het engst/spannendst? Waarom?
- Laat de leerlingen een voorspelling maken over de gebeurtenissen in het boek op basis van hun voorkeursomslag.

Alternatief: Een leerling die het boek al heeft gelezen, kan er met behulp van een powerpoint of een prezi een presentatie over geven. Let erop dat de leerling niet te veel van de inhoud verklapt, maar wel de sfeer van het verhaal overbrengt.

(*) gebruik hiervoor bijvoorbeeld [mindmeister.com](#), [mentimeter.com](#) of [woordwolk.nl](#). In de meeste gevallen worden begrippen die vaker worden genoemd groter op het scherm getoond.

Uitvoering

Maak een keuze uit de onderstaande lessuggesties en leid deze in bij de leerlingen.

De moeilijkheidsgraad van de lessuggesties wordt aangeduid met de volgende symbolen:

Suggestie 1: Fragmenten

In bijlage 1 bevinden zich 2 fragmenten uit het boek met bijbehorende vragen. Lees de fragmenten uit het boek en beantwoord de vragen.

Suggestie 2: Leesverslag

Lees het hele boek *Oorlogswinter* en maak er een leesverslag van. In bijlage 2 vind je daar een format voor.

- Indien u een voorkeur heeft voor een andere opzet voor het leesverslag bespreek dit dan met uw leerlingen voordat u deze opdracht aan hen geeft.

Suggestie 3: Kranten

Tijdens de bezetting door de Duitsers mochten de Nederlandse kranten niet zomaar over alles schrijven. Negatieve berichtgeving over de Nazi's was bijvoorbeeld niet toegestaan. Zelfs als de Nazi's een nederlaag hadden geleden dan nog moesten de kranten schrijven dat ze het juist heel goed hadden gedaan. Verliezen aan de kant van de geallieerden mochten wel groot worden gepubliceerd. Het Nederlandse volk kreeg dus niet te horen wat er werkelijk in de wereld gebeurde.

Gelukkig waren er mensen die vonden dat dit niet zomaar kon. Zij maakten kranten waarin ze opschreven wat er echt aan de hand was. Op het verspreiden van deze kranten stond de doodstraf, het was dus heel gevaarlijk werk.

De journalisten van de verzetskranten kregen hun informatie stiekem uit Engeland, via codes die verspreid werden in radioboodschappen. Vanzelfsprekend werden radio's ook al snel verboden. De Nazi's wilden het doorgeven van die boodschappen maar al te graag onmogelijk maken.

Opdracht

Je gaat met twee klasgenoten een eigen verzetskrant maken. Verbeeld je dat het de Tweede Wereldoorlog is en schrijf over dingen die anders zijn dan dat de Nazi's iedereen wil laten geloven. Bedenk eerst waar je over zou willen schrijven.

Aangezien jullie geen nationale maar een lokale krant zijn, kun je naast 'groot nieuws' ook stukjes schrijven over mensen uit de buurt die iets dappers hebben

gedaan of over mensen die zijn opgepakt omdat ze bijvoorbeeld voedselbonnen vervalsten.

Schrijf minimaal 8 berichten. Eén stuk, het hoofdartikel, bevat minstens 150 woorden. De andere berichten mogen korter. Je mag de berichten zelf verzinnen, maar ze moeten wel geloofwaardig zijn en in de sfeer van de Tweede Wereldoorlog passen.

Omdat papier en inkt moeilijk te verkrijgen waren, moet je krant op één vel A-4 papier (voor- en achterkant) passen. Het is aan te raden om een klein lettertype te gebruiken. Let wel op de leesbaarheid van je krant.

Op [deze site](#) kun je lezen hoe je een krantenartikel schrijft.

- Benadruk de noodzaak om eerst informatie te zoeken over de onderwerpen die uw leerlingen willen gebruiken. Alle gegevens moeten niet alleen geloofwaardig zijn maar ook zoveel mogelijk zijn gebaseerd op feiten.

Suggestie 4: Belangrijke mensen uit de Tweede Wereldoorlog

In hoofdstuk 1 van het boek *Oorlogswinter* wordt een aantal namen genoemd van mensen die belangrijk waren tijdens de tweede wereldoorlog, zoals Hitler, Goering en Goebbels en de Amerikaanse generaal Patton.

Opdracht:

Maak een *Match two* spel van bekende mensen uit de Tweede Wereldoorlog.

Je hebt hiervoor nodig: 40 stukjes karton van ongeveer 5 x 5 centimeter. Zorg ervoor dat de achterkant van alle kartonnetjes hetzelfde is.

- Neem 2 kartonnetjes en schrijf op de ene de naam van de bekende persoon en op de andere een korte beschrijving van wat haar/zijn rol was in de Tweede Wereldoorlog.
- Zet dan in de linker bovenhoek van elk kartonnetje een symbooltje zodat je weet dat die twee bij elkaar horen.
- Neem dan twee nieuwe kartonnetjes en doe hetzelfde nog een keer maar dan met een andere persoon. Zorg ervoor dat de symbooltjes elke keer verschillend zijn.
- Ga zo verder.
- Als je klaar bent, ga je het spel natuurlijk spelen met één of enkele andere(n). Veel plezier!

De volgende personen waren belangrijk in de Tweede Wereldoorlog:

Koningin Wilhelmina, Prins Bernhard, Anne Frank, Hannie Schaft, Anton Mussert, Winston Churchill, Neville Chamberlain, Dwight Eisenhower, George Patton, Franklin Delano Roosevelt, Harry Truman, Jozef Stalin, Simon Wiesenthal, Adolf Hitler, Hermann Goering, Joseph Goebbels, Erwin Rommel, Benito Mussolino, keizer Hirohito, Charles de Gaulle.

- Het is wellicht handig om uw leerlingen eerst een overzicht te laten maken van de rol die de personen uit hun spel hebben gespeeld. Als zij dit overzicht hebben, kunnen zij beginnen aan het maken van het spel.

Suggestie 5: Geheimschrift

Voor het verzet was het levensgevaarlijk om boodschappen op papier te zetten. Als zo'n briefje in verkeerde handen viel, waren de leden hun leven niet zeker. Ze maakten dan ook veelal gebruik van codes en schuilnamen. In het boek kun je lezen dat Dirk Knopper een pseudoniem (schuilnaam) heeft, namelijk Witte Leghorn.

Ook de geallieerden en de Nazi's maakten gebruik van codes om berichten te versturen zodat de vijand er niet achter zou kunnen komen wat hun plannen waren.

Opdracht:

Hieronder vind je vier gecodeerde berichten. Het zijn allemaal zinnen uit hoofdstuk 1 van het boek *Oorlogswinter*. Kun jij de codes en daarmee de boodschappen ontcijferen?

- 1) Wtw sht tch llm cht gdn kr.
- 2) 23 1 20 26 15 14 4 5 22 1 14 4 9 5 11 15 19 20 5 12 9 10 11 5
13 5 12 11.
- 3) Ejsl Loqqfs ijfme pq ajko nbofds wbo ffo hfjoukf.
- 4)

H	S	D	R	T	E	D	E	E	G	K
I	B	A	K	H	Z	A	E	S	E	E
J	L	T	N	A	I	T	N	W	B	N
W	I	D	I	D	E	E	F	A	R	
A	J	I	E	G	N	R	L	S	O	

Klassenopdracht:

Elke leerling neemt een zin uit het boek *Oorlogswinter* en verzint zelf een code van cijfers en/of letters bij die zin. Een eigen geheimschrift bedenken met niet-bestaande tekens mag dus niet. De code moet op te lossen zijn door slim na te denken. Welke code wordt het minst vaak gekraakt door de klasgenoten?

Suggestie 6: Engelse brief aan Michiel

Na de bevrijding gaat de ondergedoken piloot, Jack, natuurlijk weer terug naar Engeland. Jacks ouders zullen dolblij zijn hem weer te zien: zij wisten lange tijd niets over waar hij was, zelfs niet of hij nog wel leefde.

Opdracht

Verplaats je in de rol van de moeder/vader van Jack en schrijf een brief naar Michiel om hem te bedanken voor wat hij voor hun zoon heeft gedaan. Vertel hoe de oorlog voor jou is geweest in Engeland. Spreek tenslotte de wens uit om Michiel en zijn familie eens te ontmoeten.

Gebruik de informatie uit hoofdstuk 5 om meer over de moeder van Jack te weten te komen.

Denk eraan dat de ouders van Jack natuurlijk geen Nederlands spreken, dus de brief moet in het Engels worden geschreven.

Suggestie 7: Jodendom

Zoals je weet vond in de Tweede Wereldoorlog grootschalige Jodenvervolging plaats. Eerst mochten Joodse Nederlanders veel dingen niet meer doen, zoals zwemmen in een openbaar zwembad of zonnen in een park. Later werden ze opgepakt en naar concentratiekampen gebracht.

Wat weet jij eigenlijk van het Jodendom?

Opdracht:

Maak een lapbook over het Jodendom. Zorg ervoor dat de volgende aspecten aan bod komen:

- verschillende stromingen binnen het Jodendom
- belangrijke mensen binnen het Jodendom
- de landen waar de meeste Joden wonen
- belangrijke plaatsen voor het Jodendom
- hoeveelheid aanhangers heeft het Jodendom
- de oorsprong van het Jodendom (wanneer is het begonnen)
- belangrijke leefregels van het Jodendom
- de belangrijke rituelen
- feestdagen en wat er gevierd wordt
- de belangrijkste religieuze boeken
- de naam van hun gebedshuis en hoe die eruit ziet.

In [dit filmpje](#) kun je zien wat een lapbook is en hoe je het maakt. Op [deze site](#) kun je allemaal leuke vormen voor je miniboekjes vinden die je in je lapbook kunt gebruiken.

- Een lapbook is een eenvoudig mapje met een verzameling van mini-boekjes, klepjes en ander gevouwen materiaal waarin ruimte is voor tekeningen, verhalen, chronologische info, diagrammen, ... Een lapbook kan gemaakt worden van om het even welk onderwerp.”
(<http://lapbooksindeklas.weebly.com/>)

Suggestie 8: Jong in de oorlog

Michiel is nog maar vijftien, maar hij moet al hele volwassen beslissingen nemen. Zijn moeder vindt hem soms ook wel wat te jong voor de dingen die hij doet of doen moet, maar in een oorlogssituatie word je wel gedwongen om snel volwassen te worden. Ze laat hem daarom ook maar zijn gang gaan, omdat ze hem vertrouwt en weet dat hij geen domme dingen zal doen.

Opdracht:

Houd een interview met iemand die, net als Michiel in het boek, tijdens de Tweede Wereldoorlog een tiener was. Dit betekent dat deze persoon rond 1930 geboren moet zijn.

Je kunt bijvoorbeeld vragen stellen over hoe het was om jong te zijn in de oorlog: gingen ze naar school? Wat leerden ze daar? Wat was er anders aan school voor en na de oorlog? Merkten ze iets van de oorlog op school? Wat deden de kinderen om zich te vermaken?

Je mag natuurlijk je eigen vragen verzinnen, maar zorg ervoor dat ze beleefd zijn. Overleg altijd met je docent als je niet zeker weet of de vragen wel gepast zijn.

Als je niemand kunt vinden die jong was in de Tweede Wereldoorlog, kun je ook iemand interviewen die naar Nederland vluchtte vanwege oorlog in zijn/haar land. Denk aan mensen uit voormalig Joegoslavië, Afghanistan, Syrië of Irak. Overleg met je docent over hoe je dit aan kunt pakken.

Verwerk je interview tot een mooi verhaal met degene die je hebt geïnterviewd in de hoofdrol.

[Hier](#) vind je tips voor je interview.

- Het verdient aanbeveling om de vragen van uw leerlingen door te nemen voordat ze deze in een interview gaan stellen.

Suggestie 9: Concentratiekampen in Nederland

Als je het woord concentratiekamp hoort, denk je misschien al snel aan Auschwitz, Sobibor, Dachau of Bergen-Belsen. Maar ook in Nederland hadden de Nazi's concentratiekampen. De bekendste drie zijn Amersfoort (waar ook Dirk uit het boek gevangen zat), Vught en Westerbork.

Opdracht:

Maak een muurkrant over een van deze drie Nederlandse kampen. Je kunt informatie vinden op hun websites: [Amersfoort](#), [Vught](#), en [Westerbork](#). Op [deze site](#) kun je zien hoe je een muurkrant maakt. Als je klaar bent, kies je in overleg met je docent een mooi plekje waar je je muurkrant kunt hangen. Natuurlijk moet je toelichting kunnen geven als iemand vragen heeft over de artikelen die op je muurkrant staan.

Tip: bedenk vooraf welke onderwerpen je op je muurkrant wilt vermelden.

Suggestie 10: Conflicten sinds 1945

In het laatste hoofdstuk van het boek heeft de schrijver, Jan Terlouw, een lange lijst met landen genoteerd waar gevochten is sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Deze lijst was compleet tot het moment waarop het boek is uitgekomen, 1972. Sindsdien zijn er in veel meer landen gewapende conflicten geweest.

Opdracht:

Maak een tijdlijn van 1945 tot en met nu en geef daarop aan wanneer en waar er oorlog is gevoerd of wanneer en waar er gewapende conflicten zijn geweest. Neem daarna een kaart van de wereld (bijlage 4) en geef met een ster aan welk landen je hebt gevonden. Wat valt je op?

- Met behulp van Smartart van tekstverwerker Word kunnen redelijk eenvoudig tijdlijnen worden gemaakt. Op internet zijn ook andere eenvoudige tijdlijnprogramma's te vinden. Bijvoorbeeld Timeline (http://www.readwritethink.org/files/resources/interactives/timeline_2/)

Afronding

U kunt het project afronden door bijvoorbeeld een excursie te organiseren naar een van de Nederlandse kampen: Amersfoort, Vught of Westerbork. Op de websites van de verschillende kampen staat materiaal dat u kunt gebruiken ter voorbereiding aan uw bezoek.

<https://www.nmkampvught.nl/>
<https://www.kampamersfoort.nl/>
<https://www.kampwesterbork.nl/>

Er zijn ook ooggetuigen van de oorlog die naar scholen komen om iets te vertellen over hoe het leven tijdens de oorlog was. Op de sites van de verschillende kampen staat hoe u dat kunt regelen.

U kunt ook een dagdeel laten inroosteren waarop de leerlingen hun gemaakte werk kunnen presenteren. Het is leuk als er een plekje in de school / lokaal kan worden gevonden waar het gemaakte werk van de leerlingen tentoongesteld kan worden.

Bijlage 1: Fragmenten

Lees hoofdstuk 1 en beantwoord de volgende vragen.

1. Leg uit wat een knijpkat is en hoe die werkt. Als je het niet weet, zoek het dan op.
2. Wat wordt er bedoeld met 'verduisteren'? En waarom moest men dat doen?
3. Waarom mochten mensen na acht uur niet meer op straat komen?
4. Michiels huis zit vol met gasten. Wie zijn dat? Waarom zijn ze bij Michiel thuis?

Lees hoofdstuk 2 van 'Toen hij terugkwam van Wessels...' tot eind en beantwoord de volgende vragen.

1. Leg uit wat er bedoeld wordt met de uitdrukking 'op de bon'.
2. Waarom wil Dirk niet tegen Michiel zeggen met wie hij de overval op het distributiekantoor gaat plegen?
3. Waarom was het belangrijk om zo weinig mogelijk te weten wat anderen deden als je bij het verzet betrokken was?
4. Wat voor karakter heeft Michiel? Geef voorbeelden die jouw antwoord ondersteunen.
5. Denk je dat Michiel aan zijn ouders gaat vertellen dat hij wist van Dirks plan en de brief die hij aan Michiel heeft gegeven? Waarom wel / niet?

Bijlage 2: Leesverslag

Veel scholen en lesmethoden stellen andere eisen aan het maken van een leesverslag. Informeer dus altijd of onderstaande opzet overeenkomt met de ideeën van jouw docent

Opbouw van een leesverslag

- 1) primaire gegevens
- 2) korte samenvatting
- 3) uitwerking
- 4) eigen mening
- 5) bronvermelding

Primaire gegevens: je noteert onderstaande primaire gegevens op een apart blad:

- je noteert eerst de naam van de auteur,
- vervolgens de titel van het boek
- daarna de naam van de uitgeverij
- en de plaats en het jaar van uitgave
- indien vermeld in het boek, de eerste druk van het werk
- als het boek een ondertitel heeft vermeld je die ook

Bijvoorbeeld:

Titel: Oorlogswinter
Auteur: Jan Terlouw
Uitgeverij: Lemniscaat
Druk: Eerste – 1972

Geef ook aan

- hoe de opbouw van het verhaal is
- hoeveel bladzijden het boek heeft
- of er illustraties in het boek staan en neem daarnaast een afbeelding van de omslag in je verslag op

Samenvatting:

Maak een samenvatting van het verhaal van maximaal een half getypt A-4

Uitwerking:

- a. titelverklaring:
Geef aan wat de titel zegt of wat de schrijver daarmee bedoeld kan hebben
- b. motto:
Als het boek een motto heeft, noteer deze dan en leg tevens uit wat deze, volgens jou, met het verhaal te maken heeft
- c. thema:
Waar gaat het boek over? Leg dit in maximaal 3 zinnen uit.
- d. personages:
Leg uit welke personages in het boek een rol spelen en welke eigenschappen deze hebben. Ontwikkelen zij zich gedurende het verhaal?
- e. tijd en ruimte:

Is de omgeving of de tijd waarin het verhaal zich afspeelt van belang voor het verhaal?

f. vertelperspectief:

Is er een ik-verteller, een personale verteller, een alwetende verteller?

Eigen oordeel over het boek:

Wat vind je van het boek? Omschrijf het in maximaal een half A-4.

Denk bij het beoordelen van het boek aan de volgende zaken:

- de gebeurtenissen
- de personages
- de opbouw van het verhaal
- het taalgebruik

Bronvermelding: Geef tot slot aan welke bronnen je hebt gebruikt bij het maken van je verslag. Wees daar heel volledig in.

Bijlage 3: Codes

Code 1: De klinkers zijn weggelaten en de overgebleven medeklinkers zijn in groepjes van drie gegroepeerd.

Bericht: *Wat was het toch allemachtig donker.*

Code 2: De cijfers komen overeen met de plaats van de letters in het alfabet.

Bericht: *Wat zonde van die kostelijke melk.*

Code 3: De letters zijn eentje opgeschoven: de b is aan a, de c is een b, de d is een c etc.

Bericht: *Dirk Knopper hield op zijn manier van een geintje.*

Code 4: Lees de kolommen van boven naar beneden van links naar rechts.

Bericht: *Hij was blij dat Dirk niet had gezien dat er een fles was gebroken.*

Bijlage 4

Bijlage 5: gebruikte links

Inleiding (De oorlog in 7 minuten)

https://www.youtube.com/watch?v=QI4QQ_6zqVU

Suggestie 3

https://maken.wikiwijs.nl/119430/Hoe_schrijf_je_een_krantenartikel_#!page-4094461

Suggestie 7

<https://www.youtube.com/watch?v=8V-tOWETDCg>

<https://www.homeschoolshare.com/lapbook-templates.php>

Suggestie 9

<https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/7638a6e013ffa3e3479cb0a079be17f.pdf>